

BÂBÜR ŞAH VE KÂBİL

BÂBUR SHĀH AND KABUL

MESUT AVCI

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

ASSISTANT LECTURER, UNIVERSITY OF ADIYAMAN FACULTY OF THEOLOGY DEPARTMENT
ISLAMIC HISTORY AND ARTS ADIYAMAN, TURKEY

mesutavci@adiyaman.edu.tr

 <http://orcid.org/0000-0003-1310-3108>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.992202>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
7 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Accepted
22 Aralık / December 2021

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Avcı, Mesut, "Bâbür Şah ve Kâbil [Bâbur Shâh and Kabul]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 8/2 (Aralık/December 2021): 605-631.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

BÂBÜR ŞAH VE KÂBİL

Öz

Kâbil büyük bir şehir değildi; gerçekte böyle bir potansiyeli barındırmış olsa da hiçbir zaman diğer şehirler kadar büyüyemedi. Etrafı dağlarla çevrili yüksekliği 1800 metreyi bulan bir platonun üzerinde kurulmuş olan Kâbil, Hayber geçidinden Hindistan'a ulaşan, Hindukuş dağlarının yüksek geçitleri üzerinden İpek yolunu geçerek Orta Asya taraflarından gelen ve Gazne'den Horasan'a, Mâverâünnehir ve İran'a doğru çıkan yolların kesiştiği bölgede yer almaktaydı. Bu konumuyla bir ordu merkezi gibi olmasından dolayı burası önemli bir pazar ve geçiş yolu özelliği de kazanmıştır. Bu bölgelerin İslam orduları tarafından fetihleriyle zenginleşmeye başladıkları görülmektedir. 798 yılında İslam topraklarına dahil olmasıyla bölgede yaşayan Şâhî Türkleri Müslümanlara ağır vergiler vermişlerdir. 10. yüzyılda Gaznelilerin bu bölgelerdeki başarılarına karşı hiçbir şehir direnememiştir. Gazneliler Kâbil'e 145 km uzaklıktaki Gazne'yi başkent ilan edince bu süreçteki bütün zenginlikler Gazne'ye akmıştır. Bu durum Gazne'yi o dönemde bölgenin büyük gelişen büyük şehirlerinden birine dönüştürmüştür. Kâbil, kurulduğu tarihten itibaren önemli bir şehir olma özelliğini günümüze kadar devam ettirmiştir. Zaman içerisinde birçok devlet adamını cezbeden Kâbil, birçok defa farklı devletler tarafından fethedilmiş, bu fetihler sırasında bazen tamamen harabe denecek duruma gelmiştir. Cengiz Han'ın işgali sırasında Kâbil yerle bir edilmiştir.

Bâbüür kuşkusuz iyi bir komutan ve yönetici idi. Bu özelliklerinin yanında, geride bıraktığı hatıratından dolayı da dikkatleri çekmiştir. Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmış olan eserde, seferler, savaşlar, barışlar, yenilgiler gibi birçok konu ele alınmıştır. Bâbüür, hatıratında kimi zaman bir ordu başında komutan, kimi zaman annesinin mezarı başında gözyaşı dökken bir evlat, kimi zaman ise çocuğu dünyaya geldiğinde bunu eğlencelerle kutlayan bir baba olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatıratında fethettiği yerlerdeki önemli şehirlerin özelliklerini yazmayı da ihmal etmemiştir. Hatta şehirler hakkındaki bu anlatım bazen o kadar ayrıntılarla kaleme alınmıştır ki hatıratın kaynağının sadece Bâbüür olmadığı aynı zamanda o dönemde kaleme alınan bir kısım kitapların da kaynak olarak kullanıldığını göstermektedir.

Afganistan'da bir dönem Gazne ve Kâbil iki önemli merkez durumundayken bu durum daha sonraları Kâbil lehine daha çok gelişmiştir. 1504 yılında Bâbüür'ün Özbekler tarafından yenilgiye uğraması üzerine Herat'a Hüseyin Baykara'nın yanına gitmek istemiş, Bunun için yaptığı yolculuk sırasında Hindukuş dağlarının yakınlardan geçerken planını değiştirmiş ve Gorbant vadisine inmiştir. Kısa ve küçük bir muharebeden sonra Kâbil'i ele geçirmiştir. Eski dönemlerde Kapisa şehri ticaret merkezi olması dolayısıyla sürekli istilaya uğramaktaydı. Kâbil şehri Kapisa'nın yerini almış, önemli bir ticaret merkezi haline gelmişti. Orta Asya'dan Hindukuş dağlarını aşarak devam eden ticaret yolları buradan geçtiği gibi, Hindistan'a doğru en önemli askeri yollar da buradan ayrılmaktaydı. Bâbüür, Kâbil'i sadece askeri ve ekonomik öneminden dolayı beğenmemiş; havasına ve şehrin etrafındaki güzelliği olan hayranlığını da dile getirmiştir. Bâbüür'ün Kâbil'e karşı duyduğu bu sevgisi hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Bâbüür, Kâbil'in yaşadığı müddetçe kendisine ait bir yer olduğunu çocuklarına bildirmiştir. Kâbil'e verdiği önemi hatıratında sık sık Kâbil'den bahsetmesinden de anlamaktayız. Vasiyeti üzerine Kâbil'de Şidarvâza yamacında, kendisinin yaptırdığı ve hala kendi ismini taşıyan, Kâbil ahali tarafından da sevilen mesirelerden biri olan Bağ-ı Bâbüür'ün yukarı bölümüne defnedilmiştir. Kâbil'e karşı duyulan bu istek bütün imparatorluğu müddetince devam etmiş, çoğunlukla şehzadelerden biri sürekli Kâbil'de oturmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Afganistan, Kâbil, Bâbüür Şah, Bâbüürnâme, Bâbüür ve Kâbil.

BĀBUR ŞĀH AND KABUL

Abstract

Kabul was not a big city; although it actually harbored such potential, it never grew as much as different cities. Kabul, built on a plateau with a height of 1800 meters surrounded by mountains, was located at the intersection of roads from Central Asia that reached India through the Khybar Pass, crossed the Silk Road through the high passes of The Hindu Kush mountains, and came from Ghazni to Khorasan, Māvarā' al-Nahr and Iran. Due to its location as an army center, this place has gained the feature of an important market and a passageway. With the inclusion of Islamic lands in 798, the Shadi Turks living in the region paid heavy taxes to the Muslims. In the 10th century, the city could not resist the successes of the Ghaznavids in these regions. But in this period, the level of welfare began to decline. When the Ghaznavids declared Ghazni, 145 km away from Kabul, the capital, all the wealth in this process flowed to Ghazni. This situation transformed Ghazni into a big metropolis at that time. From the day when the name of Kabul was known, it has continued to be an important city to this day. Kabul, which has attracted many statesmen over time, has been conquered many times by different states. Kabul, which has been in the hands of different states many times until today, has sometimes come to a state that can be called completely ruined during these conquests. During the conquest of Chinggis Khān, Kabul was destroyed.

Bābur was undoubtedly a good commander and administrator. Besides these features, he also attracted attention due to the memory he left behind. The work, which was written in Chagatai Turkish, covered many topics such as expeditions, wars, peace, defeats. In his memoirs, Babur appears as a commander at the head of an army, a son who sheds tears at his mother's grave, and a father who celebrates when his child is born with fun. He also did not neglect to write down in his memoirs the characteristics of important cities in the places he conquered. In fact, this narrative about cities is sometimes written in such detail that it shows that the source of the memory is not only Bābur, but also some books written at that time were used as sources.

While Ghazni and Kabul were two important centers in Afghanistan for a while, this situation later developed in favor of Kabul. In 1504, Bābur was defeated by the Uzbeks. Thereupon, Bābur wanted to go to Husayn Bāyqarā in Herat. For this reason, during his journey, he changed his plan while passing near the Hindu Kush Mountains and descended into the Gorbānd valley. After a short and small battle, he captured Kabul. In ancient times, Kapisa was constantly invaded by the fact that it was a commercial center. The city of Kabul replaced Kapisa and became an important commercial center. The trade routes that continued from Central Asia past the Hindu Kush mountains passed through here, as well as the most important military routes to India left here. Babur did not like Kabul only because of its military and economic importance; He also expressed his admiration for the weather and the beauty around the city. This love he felt for Kabul continued until the end of his life. He informed his children that Kabul was a place belonged to him as long as he lived. We can understand the importance he gave to Kabul from the fact that he often mentions Kabul in his memoirs. According to his will, he was buried on the Shidarvaza slope in Kabul, in the upper part of Bagh-e Bābur, one of the promenades built by him and still bearing his name, which is also loved by the people of Kabul. This desire for Kabul continued for the duration of the entire empire, mostly one of the Şāhzādehs lived in Kabul constantly.

Keywords: History of Islam, Afghanistan, Kabul, Bābur Şāh, Bābur-nāma, Bābur and Kabul.

GİRİŞ

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Afganistan birçok siyasi çalkalanmalar içerisinde. Ülke kendi içerisinde yıllardır bir bütünlük kuramamıştır. Makalede Afganistan'ın veya Kâbil'in siyasi olarak incelenmesinden ziyade Bâbü'ün diliyle Kâbil tanıtılmaya çalışılacaktır. Konu araştırılırken sadece Bâbü'ün hatıratında yer alan bilgiler değil aynı zamanda Kâbil'in, Bâbü'den önceki ve kısmen sonraki tarihi hakkında bilgi verilmiştir. İlk olarak makalenin üzerine bina edileceği Bâbü Şah ve hatıratı olan Bâbü'nâme ile ilgili özet bilgilere yer verilerek Kâbil'i anlatan Bâbü'ün kim olduğunu ve o döneme ait bilgilerimizin ana kaynağı olan Bâbü'nâme'yi tanımamızı sağlayacaktır. Sonrasında Kâbil hakkında kaynaklara başvurarak Kâbil'in tarihte isminin ilk anıldığı günden başlayarak, bölgeye hâkim olmuş diğer devletler ve Müslümanlarca alınması da ele alınmış olarak günümüze kadar Kâbil hakkında kısa tanıtım bilgileri verilmiştir. Kâbil ile ilgili yer yer modern bilgiler de verilmiştir. Son bölümde Bâbü Şah'ın hatıratında bahsettiği Kâbil ile ilgili bölümleri kısa açıklamalarla ele alacağız. Bâbü'nâme'den verdiğimiz bilgileri kronolojiyi esas alarak vermek yerine makalede kullandığımız başlıklara göre verdik. Bu bilgiler Bâbü'nâme'nin Türkçe olarak Reşit Rahmeti Arat'ın yaptığı tercüme esas alınmakla birlikte kendim tarafından yapılan Türkçe tercüme de verilerek makaleye aktarılmıştır. Makale konunun en son bölümde değerlendirilmesi ile bitmiş olacaktır. Bâbü'ün Kâbil'i bir şehir tarihçisi edasıyla tanıtmış olmasını da görmüş olacağız.

1. BÂBÜR ŞAH

Büyük lider, devlet adamı Bâbü, Timur'un oğlu Miranşah'ın oğlu Ebu Said'in oğlu Ömer Şeyh Mirza'nın büyük oğlu olarak 14 Şubat 1483 yılında Fergana'da doğmuştur. Annesi tarafından da soyu Cengiz Han'a dayanır. Annesi ise Cengiz'in oğullarından Çağatay Han'ın torunu Yunus Han'ın kızı Kutluk Nigâr Hanım'dır. Babası ise bir kaza sonucu ölmesiyle 12 yaşlarında iken Bâbü devletinin tahtına geçmiştir. Tahta çıktığı ilk günlerinde amcası Sultan Ahmed ve dayısı Mahmud Han ile uğraşmıştır. Özbek Hanı Şeybânî Han ile mücadele sırasında yenilince Taşkend'e dayısının yanına çekilmek zorunda kalmıştır. Bütün başarısızlıklarına rağmen yılmadan topladığı ordusu ile birlikte çok direniş görmeden 1504 yılında Kâbil'i almış ve buraya yerleşmiştir. Kâbil'de kaldığı süre içerisinde Hindistan'ı fethettikten sonra da Kâbil'de sıkıntıları sürekli olmuştur. Bazı seferlerine çık-

tıktan sonra Kâbil’de çıkan isyanlar yüzünden bu seferleri yarıda bırakarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Bütün bunlara rağmen Bâbü, 1505 yılında Sind kıyılarına kadar ilerlemiş, Özbeklerin Horasandan çekilmesi üzerine Horasan üzerine yürümüştür. Şeybânî Han’ın Şah İsmail tarafından mağlup edilmesi üzerine Bâbü tekrar Mâverâünnehir’in fethini arzulamıştır. Safevîlerin yardımıyla da Semerkand ve Buhara gibi şehirleri almıştır. 1522 yılına kadar Pencâp ve Şenab arasındaki vilayetler hakimiyetini tanıdılar. 1522 yılında bir antlaşma ile Kandehar’ı aldı. Bu dönemde 12 yaşındaki oğlu Hümayun’a verdiği Bedaşşan ile birlikte Bâbü’nün hakimiyet sınırları Seyhun, Sind ve Belücistan arasındaki toprakları ihtiva ediyordu. Bulunduğu topraklar böyle büyük bir ordu için yetersiz gelince 1525 yılından itibaren Hindistan’a seferler başlamıştır. 1526 yılında Delhi ve Agra’ya girmiş ve kendisiyle olanlara büyük ikramlarda bulunmuştur. 1527 yılında Rana Sanaga’ya karşı yaptığı savaşı kazandığında “Gazi” ünvanını almış ve gelip Agra’ya yerleşmiştir. Bundan sonra çeşitli seferlere çıkmış olsa da daha çok oğlu Hümayun’u çeşitli bölgelerin fethi için yönlendirmiştir. 1529 yılında sıhhati kötüleşen Bâbü Agra’ya dönmüş, 6 ay sonra şiddetli bir hastalığa tutulmuştur. Ölmeden önce devlet adamlarını toplayarak Hümayun’u kendisinden sonra hükümdar olarak kabul ettirmiş ve çok geçmeden 1530 yılında Agra’da vefat etmiştir. Vasiyeti gereği cenazesi vefatından 6 ay sonra Kâbil’e nakledilip orada gömülmüştür. Bâbü’nün büyük bir devlet kurucusu, ince bir diplomat ve hünerli bir komutan olarak bilinen marifetlerinin yanı sıra fikrî ve edebî meziyetlerini de unutmamak gerekir. İlmi ve ilim adamlarına önem vermiş, gittiği yerlerde bulunan kütüphanelerde günlerce araştırma için kalmış, bu yerlerdeki ilim adamlarını ziyaret etmiş ve onlara kıymet vermiştir. Gerisinde bıraktığı çeşitli eserler de onun bu yönlerinin bir delili sayılabilir.¹ Eserleri içerisinde -ki makalemizin konusu olan Kâbil hakkında bilgileri aktardığımız- Bâbü’nâme hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. BÂBÜRNÂME

Bâbü Şah’ın günlük olarak kaleme almaya çalıştığı bu eser, sadece bir hatırat olarak değil aynı zamanda bir tarih kitabı, bir seyahatname örneği olarak da anılması yanlış olmayacaktır. Bâbü yer yer gezip gördüğü yerler hakkında toplulukları, dilleri, örfleri, adetler, mimarileri ve daha birçok özellikleriyle anlatmıştır. Aynı zamanda kendisini bu anlatılanlardan ayrı tutmamıştır. Kendisi, ailesi, dostları ile ilgili de geniş anlatımlarda bulun-

¹ M. Fuad Köprülü, “Babur”, *İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir, M.E.B Devlet Kitapları: 2001), 2/180-187.

muştur. Bu anlatımlarda göze batan en hususi özellik Bâbü’ün samimi olması ve olayları genel anlamda olduğu gibi aktarmasıdır. İnsan kendisini övdüğünde olduğu gibi yerdğinde de samimiyetsiz olabilir. Fakat Bâbü’ asla aldatmayan bir dürüstlük içinde olayları anlatmıştır. Kuşkusuz bir kısım işlerini itiraf ederken rahatsız olduğu anlar vardır. Fakat bu sıkıntılarını anlattığı nadir bölümlerde dili son derece sade olmasına rağmen bu bölümlerde adeta dili dolanmış, anlatının az da olsa gölgelendiği görülmektedir. Sonuç olarak evrensel bir başyapıt kabul edilen Bâbü’ün kendi alanı, kendi dönemi ve olayları üzerine son derece zengin bir bilgi kaynağıdır.²

Her yılın gerçekleşen olaylarını ayrı bölüm olarak anlatılmış olan Bâbü’ün ana konusunu, Bâbü’ün kendi iktidarı ve hakimiyetini koruma ve genişletme uğruna yaptığı mücadeleleri oluşturur. Bu yönüyle Bâbü’ün üç bölümden oluşmaktadır. 1494-1503 yıllarını içerisine alan ilk kısım, Bâbü’ün kendi şehri olan Ferganada meydana gelen hadiseleri aktarır. Bu bölümün sonunda Semerkant’ın tanıtımı yapılır.

1504-1520 yılları arasını anlatan ikinci bölüm, kendi topraklarını Özbeklere bırakmak zorunda kalan Bâbü’ün Ferganadan çıkıp yeni bir birliktelik oluşturmak için gittiği Kâbil dönemini, orada bir taraftan Şeybânî Han’a karşı yaptığı mücadeleyi devam ettirirken diğer yandan da Afganistan’ı hakimiyetine almasını ve daha sonra da Hindistan’a yaptığı saldırıları anlatır. Üçüncü bölüm ise 1525’ten itibaren 1529 Eylül ayına kadar artarda kazandığı zaferlerle Bâbü’ün Hindistan-Türk imparatorluğunu kurduğu Hindistan bölümünü anlatır. Bâbü’ün meziyetlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Samimi, doğru ve açık sözlülük prensibini elden bırakmama gayret etmiştir. Bâbü’ sadece kendi yaşadıklarını ve tarihi boyuttaki olayları nakletmekle yetinmemiş, onu sırf bir vakalar dizisi gibi sunmaktan daha ilerisine götüren geniş perspektifiyle hatıratına bir muhteva genişliği kazandırmış, müşahedeci bir zihniyet ile çevresinde bulunan kişileri, gidip gördüğü yeni ülkelerin anlatılmaya değer yönlerini eserinde adeta canlı levhalar şeklinde aktarmasını bilmiştir.³

Bâbü’ün ilk olarak İlminkiy tarafından 1857’de Kazan’da bastırılmıştır. Haydarâbâd nüshasının faksimilesi ise Beveridge tarafından GMS’nin ilk cildi olarak 1905’te yayınlanmıştır. Han Hânân Abdurrahim Mirza tarafından XVI. asırda Farsça tercümesi yapılmıştır ki bu sonuncusunu J. Leyden ve W. Erskin 1826’da İngilizceye çevirmişlerdir. A. S. Beveridge 1922’de “The Bâbur-nâma in English” adıyla iki büyük cilt halinde eserin mükem-

² Jean-Paul Roux, *Büyük Moğolların Tarihi BABUR*, çev. Lale Arslan-Özcan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008), 20.

³ Ömer Faruk Akün, “Bâbü’ün”, *Türkiye Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/404-408.

mel bir İngilizce tercümesini yayınlamıştır.⁴ Reşit Rahmeti Arat tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

3. KÂBİL

Afgan ismine tarihte ilk defa *Avagana* veya *Abgân* şekliyle MS 3-6. asırlara ait Hint-İran kaynaklarında rastlanılmaktadır. 20. asırda Afgan terimi sadece Peştunları niteleyen bir kavram değil; bu terim Afganistan'da yaşayan, Peştun olmayan diğer grupları da birleştirici bir unsur olarak kabul edilmiştir. Afganistan 650.000 km² lik yüz ölçümüne sahiptir. Kuzeyde eski Sovyet cumhuriyetleri sınırlarındaki Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ile doğu tarafında ise çok kısa bir sınır ile Çin Halk Cumhuriyeti ile komşuluğu bulunmaktadır. Güneyde Afganistan'ın en uzun sınırına sahip komşusu Pakistan vardır. Batıda yine uzun sınıra sahip komşusu olan İran vardır. Afganistan'ın nüfusu 2010 verileri ile 30 milyonu aşmıştır. Afganistan, 20'nin üzerinde konuşulan dil ve birbirinden farklı birden çok inanca sahip insanların birlikte yaşadığı etnik olarak da çok zengin bir bölgedir.⁵

Kâbil, Afganistan'da bir ırmak ve şehrin adıdır. Kâbil ırmağı eski zamanlardan itibaren çeşitli isimlerle bilinmektedir. Kâbil vadisi ile Kâbil şehrinin isimlerini de bu ırmaktan aldıklarından şüphe yoktur. Kâbil şehri bu nehrin kenarında ve Hindukuş dağlarının güney kesiminden Hindistan'a doğru devam eden yol güzergahında, Şirdarvâza ile Asâmâyî dağlarının eteklerinde kurulmuştur. Varlığı milattan önce 1500'lü yıllara kadar gitmektedir. Deniz seviyesinden 1798 metre yüksekliktedir. Türk dilinde "Kâbil" olarak ifade edilen isim asıl olarak "Kâbül" dür ki bu Hindu inancının kutsal kitabında Rig Vedâda "Kubha" olarak, Batlamyus tarafından kaleme alınan Kitâbü'l-Coğrafya adlı eserinde "Kophen nehri kıyısında Kabolitler'in Kaboura şehri" ve Çin'i anlatan seyahatnamelerde "Kao-fu" olarak geçer. Arap kaynaklarına bakıldığında ilk olarak cahiliye dönemine ait şiirlerde Türklerle özdeşleşmiş olarak (Türk ve Kâbul) "dünyanın en kuzey bölgesindeki ülke" anlamıyla karşılaşılr. Milattan önceki dönemlerde bu bölgelere İskender'in, sonrasında Maurya devleti, Maurya devletinden sonra Belh Kralı Demetrius, Yunan hükümdarları, Pencâb Partları, Kuşanlar hâkim olmuşlardır. Eftalitler V. asırda iktidarı Kuşanların elinden almışlardır.⁶

Halife Hz. Osman döneminden itibaren bu bölgelere yönelik fetih ha-

⁴ Köprülü, "Babur", 2/186.

⁵ Töre Sivrioğlu - Ahmad Jawid Türkoğlu, *Afganistan Tarihi* (İstanbul: Kalkedon Yayınları 2017), 21-25.

⁶ Abdulvehhab Tarzi, "Kâbil", *İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: M.E.B Devlet Kitapları, 2001), 6/16-18; Ahmet Kavas, "Kâbil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/28-29; Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 160-161.

reketleri olmuştur. Hz. Osman, komutanlarından Abdullah b. Âmir'i Kâbil bölgesine göndermiştir. Kâbil, Sicistan'ın o günkü başkenti durumundaydı. Abdullah bir rivayete göre oraya varmıştı. Kâbil, o gün Horasan'dan daha büyük bir şehirdi.⁷ Müslümanların Kâbil'e ilk defa Muaviye zamanında ulaşabildiği kabul edilmiştir. Halife Abdülmelik zamanında Irak'ta valilik yapan Haccâc b. Yusuf (ö. 95/714) 697 yılında bu bölgelerin fethi amacıyla Ebû Bekre'yi buraya göndermiş olsa da başarılı olamadı ve çok sayıda kayıplar verildi. Müslüman devletlerin Kâbil ve çevresinde hakimiyeti tam olarak sağlamaları Sicistan'daki Saffâriiler döneminde olmuştur. Kâbil bölgesinin İslam'ı kabul etmesi, Sâmâniler Horasan'da valilik yapan Alp Tegin ve Sebük Tegin döneminde başlamış ve Gazneli Mahmud döneminde tamamlanmıştır. Gazneliler zamanının ilk dönemlerinde önemli bir bölge olan Kâbil'de Müslümanlar ve Hindular birlikte yaşamaktaydılar. Aynı zamanda burada putperestlere ait çok sayıda tapınak da bulunmaktaydı. Daha sonra Cengiz Han'ın saldırıları ile buralar harabe haline geldi.⁸ İbn Battûta (ö. 770/1368-69) Kâbil ziyareti sırasında şunları anlatmıştır: “Kâbil eskiden kalabalık bir şehirmiş. Şimdi nerdeyse bir köyü andırıyor.”⁹ Kâbil daha önceki dönemlerde de hem ticaret merkezi hem de askerî açıdan önemli bir konuma sahip olmuştur. Bîrûnî (ö. 453/1061) Kâbil'in ticarete merkezi konumunu şu şekilde anlatmıştır: “Kâbil, Hint sınırına en yakın yerde ve Hint'ten gelip İslam ülkelerine gidenler Kâbil'den geçerlerdi. Kâbil, Türkler, Brahmanlar ve sonrasında gelenlerce “Şahlar Diyârı” olarak adlandırılmış bir yerdir. Dolayısıyla Kâbil o günlerde, malları çekmek için gidilen bir liman gibiydi.”¹⁰ Bilhassa Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Gürlular döneminde Herât ile Kâbil arasındaki Yahudi tüccarlar çok meşhurdu. Buranın sürekli canlı bir ticaret merkezi ve yolu olmasında büyük payları vardı.¹¹

Avşarlılar devletinin ilk hükümdarı Nâdir Şah, İran bölgesinden Hindistan'a doğru sefere çıktığında 1738'de Kâbil'i Bâbü devletinden almış olsa da 1747'de ölümünün ardından Kâbil'i Mâzenderan Valisi Ahmed Şah Dürrânî ele geçirmiştir. 1773 yılında Ahmed Şah'ın yerine geçen oğlu Timur

⁷ Ali b. Muhammed b. Abdilkerim el-Cezerî eş-Şeybânî Ebu'l-Fida İbu'l-Esir, (*İslam Tarihi*) el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi, çev. Heyet (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2016), 2/576; Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 4. İbu'l-Esir'den rivayet ettiğimiz bu bilgide yer alan “Kâbil'in Horasan'dan büyük bir şehir olduğu” bilgisinin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Horasan birçok şehri içerisine alan bir bölgenin ismi iken Kâbil sadece bir şehrin adıdır.

⁸ Tarzi, “Kâbil”, 6/16-18.

⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2000), 1/576.

¹⁰ Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed El-Bîrûnî, *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemâhîr fi Ma'rîfeti'i-Cevâhir)*, çev. Emine Sonnur Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 100.

¹¹ Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular*, çev. Ekber N. Necef – A. R. Annaberdiyev (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2006), 240.

Şah, Kuzey Hindistan'ı Kandehar'dan idare edemeyeceğini anlayınca iki yılın ardından başkenti Kâbil'e taşımıştır. 1793'te Timur Şah'ın ölümünden sonra beş oğlunun arasında taht mücadelesi çıkmıştır. Bu taht mücadeleleri esnasında 1819 yılında oğlu Mahmud Şah'ın saltanatının ikinci döneminde isyan etmiş olan eski Hûzistan Valisi Dost Muhammed Barakzay Kâbil'i ele geçirmiştir. Bu dönemde İngilizler Afganistan bölgesine de al atmaya başladılar. 1839 yılında İngilizlerin Hintlerle birlikte oluşturdukları ordu Kâbil'i işgal etmiş ve tahta Şücâülmülk'ü çıkararak hükümdar ilan etmişlerdir. 1842'de İngiliz ordusu Kâbil'i işgal etmiş, Kâbil'i yakıp yıkarak 70.000 kişiyi öldürmüşlerdir. Zaman içinde bu mücadeleler devam etmiş ve şehir bazen harabe hale dönmüştür. 1842 ile 1863 yılları arasında Afganistan'da İngilizler ile yapılan mücadeleler devam etmiştir. 1863 yılında vefat eden Dost Muhammed Han'ın ölümü üzerine tahta oğlu Serdar Şir Ali Han geçmiştir. Bundan sonra Afganistan'da 1868 yılına kadar devam edecek iç savaş dönemi olmuştur. Bu iç karışıklıktan Şir Ali Han başarılı olmuş ve Afganistan'ın günümüz Afganistan'a dönüşme süreci başlamıştır. Şir Ali Han askeri anlamda yenilikler yapmaya gayret etmiştir. Bu dönemde Ruslarla yapılan antlaşma ile Rus-Afgan sınırı belirlenmiştir. Daha sonraki dönemde Rusların sıcak denizlere inme amaçlı ordularını Afganistan sınırına doğru harekete geçmesi İngilizleri de harekete geçirmiş ve İngilizler ikinci defa Afganistan'ı işgal etmişlerdir (1878-1880). Bunun neticesinde Afganistan'da İngiliz yönetimi tekrar başlamıştır. İngilizler, 1880 yılının sonbaharında Afganistan'ı terk etmişlerdir. Bu dönemden 1902 yılına kadar başa geçen hükümdarlar Afganistan'da birliği kurma çalışmalarıyla uğraşmışlardır.¹²

1979'da Afganistan'ı işgal etmek için harekete geçen Sovyetler Birliği Kâbil'i ele geçirmek için havayoluyla ilk askeri birliklerini Kâbil'e indirmişlerdir. 1992-1996 yıllarında ülkenin bütününde iç savaş vardı. Bu iç savaşların sonucunda Kâbil ve etrafı, zaman içerisinde Pakistan'a göçmüş Afgan göçmenlerin orada yetişmiş olan çocuklarının kurduğu Tâliban denilen hareketin eline geçmiştir. 7 Ekim 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan bölgesine başlattığı askeri saldırı esnasında diğer bir kısım şehirlerde olduğu gibi Kâbil'in ve bilhassa çevresi ağır bombardımanın altında kalmıştır.¹³ Amerika bu bölgeleri 2021 yılı ağustos ayına kadar elinde tuttu. 15 Ağustos 2021 tarihinde Tâliban tekrar Kâbil'i ele geçirdi.

¹² Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Orhan Yazıcı, *Afganistan'ın Kuruluşu* (Malatya: Mengüceli Yayınları, 2011).

¹³ Tarzi, "Kâbil", 6/16-18.

4. BÂBÜR ŞAH VE KÂBİL

Bâbürnâme'de Kâbil'in geçtiği ilk yer: “Muhammed Şaybak Han¹⁴, Sultan Mahmut Han¹⁵ ile Alaca Han¹⁶ mağlup ederek Taşkend ve Şahruihe bölgesini aldığı anda ben de bu Sûh ve Hüşyâr dağlarının yamaçlarına gelmiş ve bir yıl kadar bir zaman orada sıkıntıyla geçirdikten sonra Kâbil'e gitmişim.”¹⁷ Bâbüür için Kâbil bu dönemde sıkıntılardan kurtulduğu bir yer olarak geçmektedir. Zaten daha sonraki metinlerde de geleceği üzere, Bâbüür'ün Kâbil ile olan ilişkisi bu dönemden başlayacak ve vefatına kadar bu bağ bizzat kendisi bulunmasa da akrabaları aracılığıyla devam edecektir. Bu bağ Bâbüür'ün Kâbil'i kendisine uğur getiren bir yer olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Yaptığı bütün fetihlerinin temelinde Kâbil'de olmanın vesile olduğunu düşünmüştür.

Bâbüür'ün Kâbil serüvenini tarihi olarak şu şekilde özetleyebiliriz: Bâbüür 1503 yılında Semerkand'ı terk etmek zorunda kalarak Fergana'ya döner. Bâbüür'e ait topraklar Özbek Şeybânî Han'ın istilasına uğrayınca Bâbüür önce dağlara kaçar, daha sonrasında akrabası Herat hâkimi Hüseyin Baykara'ya¹⁸ sığınır. Hüseyin Baykara ile birlikte iken Kâbil'i ele geçirir ve burayı başkent yapar. Ardından da Gazne'yi alır. Hüseyin Baykara'nın ölümü üzerine Şeybânî Han Herat'ı Hüseyin Baykara'nın oğullarından kolaylıkla alır. Bu durum karşısında tutunamayacağını anlayan Bâbüür, Kâbil ve Kandahar bölgesini Özbek ordusuna bırakarak Hindistan'a kaçmak zorunda kalır. Fakat Şeybânî Han'ın çekilmesiyle Kâbil'i tekrar alır. Bâbüür, Şeybânî Han'dan ülkesini geri almak için Safevî Şahı İsmail'le irtibata geçer. Bâbüür'ün bu süreçte Şii olduğu ifade edilmiştir.¹⁹ Şah İsmail ile sıkı bir ittifak kurduğu söylenmiştir. Bâbüür'ün Şii olmasının temelinde bu işten fayda elde etmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bâbüür, kaybettiği, özlemine her

¹⁴ Kaynaklarda yer yer kendisinden “Şibân, Şeybânî Han, Şeybek Han, Şâh-baht Han, Şâhi Beg Han” gibi ifadelerle bahsedilen Özbeklerin hanı, gerçek ismi Muhammed'dir. O, Şibânîler hanedanı kurucusudur dolayısıyla da ilk hükümdar olmuştur. Soy olarak Cengiz Han'a kadar giden Şeybânî Han, Özbeklerin Hanı Ebuhan'ın torunu Şâh Budak Han'ın oğludur. Şeybânî Han hakkında daha geniş bilgi için bk.: İsmail Türkoğlu, “Şeybânî Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2102), 38/43-54; Wilhelm Barthold, “Çağatay”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1945), 266-270.

¹⁵ Bâbüür'ün dayısı.

¹⁶ Babür'ün bir diğer dayısı, asıl ismi Sultan Ahmed Han'dır.

¹⁷ Bâbüürnâme: 3b-4a. (Makale hazırlanırken Bâbüürnâme'den verilen bölümlerin sayfa numaraları için Haydarabad tıpkı basım sayfa numara verme usulü kullanılmıştır.)

¹⁸ Hüseyin Baykara: 1438'de Herat'ta doğmuştur. Hem annesi Firuze Begüm hem babası Mirza Mansür tarafından Timur'un soyundandır. Hüseyin Baykara Horasan ve sanatlara büyük önem vermiştir. 1506 yılında ölmüştür.

¹⁹ Bâbüür'ün hatıratının bu bölümleri kayıptır. Bir kısım ilim adamları ki hocam Prof. Dr. Claus Schönig bunlardan birisi olarak kendisinden dinlediğimde Bâbüür'ün daha sonradan hatıratının bu bölümünü kendisinin kaybetmiş olabileceğinden bahsetmişti. Kendisinin iyi bir sünni Hanefi olduğu vurgusu- nu sık sık yaptığını fakat Şii mezhebi hakkında ağır ifadeleri olan Bâbüür'ün Şii mezhebini kabul ettiği dönemini bir utanç olarak gördüğünden bu bölümleri hatıratından çıkarmış olabilir.

fırsatta ifade ettiği Semerkand'a da bu ittifak ile sahip olmuştur. Şah İsmail, Şeybânî Hanı öldürünce Bâbü'r tekrar Semerkand tahtına oturmuştur. Taşkent ve Fergana tekrar kendisinin olmuştur. Şah İsmail Osmanlılara yenilince en büyük desteğini kaybeden Bâbü'r tekrar Kâbil'e dönmek zorunda kalmıştır. Artık Bâbü'r'ün Semerkand aşkı ümitsiz bir hal aldığından Bâbü'r Kâbil'i merkez kabul etmiş ve Afganistan'ı kendi yönetiminde birleştirmek arzusuyla çalışmalarını yürütmüştür.

Bâbü'r'ün çok kısa da olsa babasına ilk olarak Kâbil'in verildiğinden bahsetmiştir: "Sultan Ebû Said Mirza, Ömer Şeyh Mirza'ya (Bâbü'r'ün babası) ilk önce Kâbil'i vermiş ve Babil'i'yi ona bey-atake²⁰ olarak atayıp oraya göndermiştir..."²¹ Aslında bu bilgi Kâbil'in Bâbü'r'den önce de atalarının elinde olduğunu göstermektedir. Bâbü'r bir anda hiç alınmamış bir Kâbil'i almamıştır. Timur soyundan gelen hükümdarların hâkim olduğu bir bölge idi. 1480 civarında her biri Timur soyundan gelen bu hükümdarların isimleri şöyle: Semerkant bölgesinde Sultan Ahmed Mirza devletin daha önceki merkezine hâkim konumdaydı. Fergana Vadisinde ise (Doğu Özbekistan-Tacikistan) Bâbü'r'ün babası Şeyh Ömer Mirza hakimdi. Afganistan'ın kuzey kesiminde (Badahşan) yine kendisine Sultan ismini veren Mahmut Mirza hakimdi. Kâbil bölgesinde Uluğ Mirza, Herat şehrinde tanınmış Hüseyin Baykara egemendiler. Fakat Timuroğulları'nın Orta Asya'daki hakimiyetleri sona yaklaşmaktaydı. Bölgede güçlenen Özbek Şeybânî Han ile birlikte Özbek boyları Timurluların hakimiyetine karşı şiddetli bir mücadele başlatmış durumdaydılar.²²

Bâbü'r'ün daha sonraları Kâbil'i fetih ile aldığıının anlaşıldığı bir bölüm de şu şekildedir: "(Hafız Muhammed Bey Dulday) Ben Kâbil'i ele geçirmeden hemen öncesinde Mekke'ye gitmek için Hindistan üzerinden yola çıkmış ve yolda Allah'ın rahmetine kavuşmuştur..."²³

Bâbü'r bir başka yerde yine farklı bir olayı anlatırken dolaylı da olmuş olsa Kâbil'i aldığı tarihi ve orada kiminle mücadele ettiğini de anlatmıştır: "910'da (1504) Hüsrev Şah'ı ele geçirip Kâbil'de Mukim'i (Muhammed Mukim Argun) kuşattığımda Kâsım Bey tekrar yanıma geldi."²⁴ Bu durum

²⁰ *Bey-Atake*: Bâbü'r'de *atake* ve *atakelik'in* -diğer toplum ve bölgelerde de olduğu gibi- genç şehzadelerin yetiştirilmesi ve şehzadeler için ayrılmış vilayetlerin idaresiyle ilgili önemli bir memuriyet oluşuyla birlikte, ayrıca bu vazifeyi üzerine alan kişiler için maddi manevi açından geniş imkanlar veren bir terfi olduğu görülmektedir. Atekelerin görevlendirilişinde de ülke ve vilayetlerin bey ve hakimliğine tayinde izlenilen usul ve tören yapılmakta, karşılıklı hediyeler verilmektedir., Gazi Zahireddin Muhammed Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, Doğru Türkçesinden çev: Reşit Rahmeti Arat, Önsöz ve Tarihi Özet: Y. Hikmet Baydur (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2006), 629-632.

²¹ Bâbü'rname: 6b.

²² Sivrioğlu - Türkoğlu, *Afganistan Tarihi*, 160.

²³ Bâbü'rname: 13b.

²⁴ Bâbü'rname: 14a.

Hümayunnâme’de şu şekilde geçer: “Padişah hazretleri de Kâbil’e doğru yol aldılar. Bu sıralarda Nâhid Beyim’in büyük babası olan Zunnûn Argun’un oğlu Muhammed Mukim Kâbil hâkimi idi. Orayı Uluğ Bey Mirza’nın vefatından sonra Abdürrezzak Mirza’dan²⁵, ki amca zadesi idi, almıştı.

Kâbil fethi rebîülâhir ayında 910 (1505’in başları) senesinde hasıl oldu...
”²⁶

Bâbü’r hatıratının bir başka yerinde Kâbil’i alışı’nı ayrıntılı olarak anlatmıştır. Kâbil’i almaya neden ve nasıl karar verdiğini anlattığı yerden başlamak uygun olacaktır: “Bu yurttayken (Ak Saray Çayırı), Kâbil üzerine hemen harekete geçilip geçilmeyeceği danışıldı. Seyid Yusuf ve başkalarının fikri şöyleydi: Kış yakındır; hemen Lemgan’a hareket edilmeli ve oradan, ne yapmak uygun ise ona göre hareket edilmesi gerekmektedir. Bâkî Çaganyânî ve diğerleriyse Kâbil üzerine yürümeyi savundular. Sonunda bu son fikre karar verilerek buradan hareket edip Aba (Aya) korusuna gidildi.”²⁷

Bu istişareden sonra Bâbü’r Kâbil’i ele geçirmek için yapmış olduğu planı ve hareketi uzunca anlatmıştır. İki ordu arasında birkaç çatışma meydana gelmiş ve şehirden kaçmaya çalışan küçük bir birlik geri çekilmek zorunda kalmıştır. Mukim yapılacak çok fazla bir şeyin olmadığını anladığından teslim olmayı tercih etmiştir. Fakat bir çeşit suikaste uğramaktan korkmuştur. Bâbü’r Şah, Mukim’e inayet ve şefkat göstererek adeta güvenlik içerisinde şehri terk edeceğini ifade etmiştir. Mukim şehri teslim etmeyi kabul etmiş, Bâbü’r tarafından gitmesine de izin verilmiştir. Mukim’in güvenli bir şekilde şehirden ayrılması içinde Bâbü’r kardeşleri Nâsır ve Cihangir Şah’ı bundan sorumlu tutmuştur.²⁸ Bâbü’r sonunda Kâbil ele geçirilmesini şu cümlelerle tamamlamıştır: “Rebîülevvel ayının sonlarında (Eylül) yüce Allah’ın fazlı ve keremiyle Kâbil ve Gazne vilayetinin fethedilişi muharebe ve mücadele olmaksızın kolayca gerçekleştirildi.”²⁹

Kâbil’in ele geçirilmesiyle Bâbü’r Hindukuş’tan başlayan ve Gazne bölgesine kadar olan iki yüz elli kilometre devam eden bir bölgenin hâkimi olmuştur. Bu duruma gelirken kendisine miras olarak kalan ülkesini, sıkıntılarla hiçbir şeye sahip olmadan acınacak bir durumda bırakıp gitmesinin ardından sadece 4 ay geçmişti. Artık Bâbü’r sahip olduğu her şeyi dokuz yüz elli kilometre uzakta bulunan Hint okyanusunu gören kıyılara

²⁵ Burada ismi geçen Uluğ Bey Mirza, Sultan Ebu Said Mirza’nın oğlu ve Bâbü’r’ün amcasıdır. Abdürrezzak Mirza da Uluğ Bey Mirza’nın oğludur. Muhammed Mukim, Abdürrezzak Mirza’nın eniştesidir ve onu bir kukla gibi kullanarak Kâbil’i idare etmektedir. Zunnûn Argun Hüseyin Baykara’nın Kandahar valisi ve en ünlü beylerinden biridir.

²⁶ Gülbeden, *Hümayunnâme*, çev. Abdürrab Yelgar (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), 4a. (Orijinal textlerde verilen sayfa numaraları kullanılmıştır.)

²⁷ Bâbü’rnâme: 126a.

²⁸ Roux, *Büyük Moğolların Tarihi BABUR*, 228.

²⁹ Bâbü’rnâme: 128a.

götürmüştü.³⁰ Geldiği bölgede sıkı bir nizam kurmuştur. Bununla birlikte Bâbüür Şah Kâbil'i ve aslında tüm Afganistan bölgesini doğduğu yer gibi sever. Bu yüzden orayı gerek mimari gerekse ekonomik açıdan geliştirmeyi kendisine hedef edinmiştir.³¹

Bâbüür bir evliliğini Kâbil'de yapmıştır: “(Sultan Ahmed Mirza'nın) kızları içerisinde en küçük olan Ma'sume Sultan Begim'di. Annesi, Argunlardan Sultan Argun'un birader zâdesi Habibe Sultan Begim'di. Horasan'a doğru gittiğimde görmüştüm ve kendisinden hoşlanmamdan dolayı istetmişim; sonra alıp Kâbil'e getirerek evlendim...”³²

Bâbüür, Hindistan'a³³ sefere çıktığı ilk zamanlarda Kâbil'de oturduğunu anlatmıştır: “(Seyid Yusuf Oğlakçı) Ben Kâbil'e geldiğimde yanımdaydı. Kendisini gözetip saygı göstermişim ve gerçekten buna layıktı. Hindistan'a sefere çıktığım ilk yıl Seyid Yusuf Bey'i Kâbil'de yerime bırakmışım.”³⁴

Bâbüür Kâbil'de bir evliliğinden daha bahsetmiştir. Fakat bu evliliğini kendisi istemediğini söylemiştir: “(Sultan Mahmud Mirza) Beşinci kızı Sultan Begim'di. Kâbil'e hâkim olduğum sırada annem kutluk-Nigâr Hanım'ın ısrar etmesi üzerine onunla evlenmişim.”³⁵

Bâbüür, bazı yerlerde çok sevdiği Semerkand'ı Kâbil ile karşılaştırmıştır. Bu yönler bize Bâbüür'ün Kâbil hakkındaki düşüncelerini de yansıtmış olacaktır: “(Semerkand'ı anlatıyor) Kar, Kâbil'e yağdığı kadar çok yağmasa da kış ayı şiddetli soğuk geçer. Yazın havası güzeldir, fakat Kâbil'deki kadar olmaz.”³⁶

Bu anlatım bize Bâbüür'ün Kâbil'de kalışının tek sebebinin siyasi veya coğrafi öneme sahip olmasından olmadığını, aynı zamanda Bâbüür'ün Kâbil'in havasını da beğendiğini göstermektedir.

5. BÂBÜR'ÜN KÂBİL'İ TANITMASI

5.1. Coğrafi Konum Açısından Kâbil

Bâbüür, Kâbil'in bulunduğu iklimden şu şekilde bahsetmiştir: “Kâbil vi-

³⁰ Fernand Grenard, *Babur*, çev. Orhan Yüksel (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 58.

³¹ Otobek Muhammediyev, “Bobur”, *Orta Asr Shark Allomaları Ensiklopediyasi* (Samarkand: İmâm Buhariy Halkaro Markazi Yay., 2016), 53.

³² Bâbüürnâme: 20a.

³³ Bâbüür'ün Hindistan ile ilgili yazdıkları hakkında ve genel olarak Hindistan hakkında geniş bilgi için bk. Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi I-II* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987); Ebu Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Birûnî, *Tahkiku Mâ Li'l-Hind Birûnî'nin Gözüyle Hindistan*, çev. Kıvameddin Burslan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018); Mesut Avcı, “Bâbüürnâme'de Hindistan Örneğiyle Şehir Tarihçiliği”, *Kilis Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020/1), 601-626.

³⁴ Bâbüürnâme: 22a.

³⁵ Bâbüürnâme: 27b.

³⁶ Bâbüürnâme: 45b.

layeti dördüncü iklimdendir ve mamurenin orta kısmında yer almaktadır. Doğusunda Lemganat, Perşâver, Heşnegar ve diğer Hint vilayetleri yer alır. Batısı Geryû (Kernûd) ve Gûr'un yer aldığı dağlık bölgedir; şu sıra Hezâre ve Nekderî iki kavmin sığınağı ve yerleşim yerleri bu dağlık bölgedir. Kuzeyinde Kunduz ve Endrâb vilayetleri yer alır. Hindukûş dağları bu yerlerin ortasında durmaktadır. Güneyinde Fermül, Negar, Bennû ve Afganistan bulunmaktadır. Küçüktür. Lakin, doğudan batıya doğru uzanan bir vilayettir. Etrafı ve yakın yerleri tamamıyla dağlıktır. Vilayetteki kale dağla bitişik durumdadır. Kalenin güneybatısında küçükçe bir dağ yer almaktadır ve dağın tepesine Şah-Kâbil (şehrin kurucusu) yaptırdığı bir saraydan dolayı bu dağa Şah-Kâbil derler...³⁷ şeklinde burada sadece bir kısmını verdiğimiz uzun bir anlatımla Kâbil'in coğrafik özelliklerinden bahsetmiştir.

Bâbü'r'ün ifadesiyle Kâbil bulunduğu konum açısından da o dönemde önemli bir ticaret merkezi durumundaydı: "Arapların Arap olmayanlara acem olarak isimlendirdikleri gibi, Hint bölgesinde de kendileri dışındakilere Horasan der. Hindistan ile Horasan arasındaki kara yolunun güzergahında ticaret ile meşhur iki merkez vardır; bunlardan birisi Kâbil ve diğeri ise Kandahar'dır. Fergana, Türkistan, Semerkand, Buhara, Belh, Hisar ve Bedahşan şehirlerinden Kâbil'e ticaret kervanları gelir. Horasan bölgesinden de Kandahar'a doğru gidilir. Hindistan'dan Horasan'a giden yol buradan geçer. Güzide bir ticaret merkezidir. Kar yapmak isteyen Tüccarlar Çin veya Rum bölgelerine gitmiş olsalar dahi ancak bu ölçüde ticaret yapabilirler. Kâbil'e her sene yedi sekiz veya on bin kadar at gelir; Hindistan'ın aşağı bölgelerinden ise on on beş hatta yirmi bin kadar kervan gelmektedir. Hindistan bölgesinden ayrıca elbiselik beyaz kumaş, işlenmemiş şeker, şeker ve baharat da getirilmektedir. Tüccarların çoğu on karşılığında otuz ya da kırk kazanca razı olmaz. Ayrıca Kâbil'de Horasan, Irak, Rum ve Çin mallarını bulmakta mümkündür ve bölge Hindistan'ın asıl Pazar yeridir."³⁸ Bâbü'r döneminde Kâbil'in büyük bir ticaret merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Bâbü'r'den önce de Kâbil'in ticaret için önemli bir yer olduğunu anlıyoruz. Mukaddesî'nin Kâbil hakkındaki sözleri de Bâbü'r'den çok önce de bu bölgenin önemli bir ticaret merkezi olduğunu ispatlar niteliktedir. Mukaddesî Kâbil hakkında şunları söylemiştir: "Kalabalık nüfuslu bir yerleşim yeridir. Tacirlerin buluşma mekanıdır ve ele geçirilmesi imkânsız bir iç kalesi vardır. Hintlilerin yanında çok makbul olan en kaliteli kiraz eriği burada bulunur."³⁹ Hem Bâbü'r hem de Mukaddesî Kâbil'in bir ticaret mer-

³⁷ Bâbü'rname: 128a-128b.

³⁸ Bâbü'rname: 129a.

³⁹ Muhammed b. Ahmed El-Mukaddesî, *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsım)*, Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 314.

kezi olduğunu söylemişlerdir. Frederick Starr da bu bölgelerin Arapların gelişinden çok önce asırlar boyunca iyi planlanmış birer ticaret ve sivil hayat merkezi olduklarını ifade etmiştir.⁴⁰

Bütün bunlarla birlikte Bâbü, Kâbil'i fethettikten sonra Kâbil'in böyle bir orduya bakamayacağını görmüştür. Çünkü bu sefer sırasında ona Hüsrev Şah'ın ordusundan yaklaşık 20 bin adamın eşlik ettiği söylenmiştir. Bundan dolayı daha geniş topraklara ve imkanlara sahip olan Hindistan'a yönelmiştir.⁴¹

5.2. Kâbil'in Konumu

Bâbü'ün tanıttığı bazı şehirlerde yaptığı gibi Kâbil'i de tanıtırken şehrin öne çıkan özelliklerini ayrı bir şekilde bahsetmeden geçmemiştir. Bunun güzel bir örneğini daha şu cümlelerinde görmekteyiz: "Kâbil vilayeti korunaklı bir vilayet olduğundan düşmanın kolaylıkla bu vilayeti ele geçirmesi zordur. Belh, Kunduz ve Bedahşan ile Kâbil arasında Hinduküş dağları yer almaktadır. Bu dağ üzerinden yedi yol geçer.

Bu yollardan üç tanesi Pençîr'dedir. Biraz yukarısında Havâk (Cevâk) geçidi, ondan da biraz daha aşağı kısmında Tûl ve ondan da daha aşağı kısmında Bazarek geçitleri bulunur. Bu üç geçit içerisinde en iyi geçit Tûl geçidi, ama yolu biraz daha uzundur; galiba bundan dolayı ona Tûl (uzun) denilmektedir. En doğru yolu Bazarek'tir...

Yollardan biri de Pervân yoludur...eziyeti fazla bir yoldur.

Yolların üç tanesi de Gür-Bend'dedir. Pervân yolunun yakınında olanı Yangı-Yol geçididir; Veliyân ve Hincan'a doğru iner. Yolların bir diğeri de Kıpçak yoludur; Enderâb suyu ve Kızıl-Su'nun bir araya geldiği yere inmektedir, bu yol daha iyidir. Üçüncü geçit de Şibertû'dur. Yaz ayında sular yükseldiğinde Şibertû geçidini aşıp Bâmyân ve Saygan istikametinden, kışınsa Âb-dere istikametinde yürünür...

Horasan yöresinden gelen yol Kandahar üzerinden geçmektedir. Düm-düz bir yoldur ve geçit bulunmamaktadır.

Hindistan taraflarından dört yol gelir. Biri Lemganat'tan gelir, ki bu yol üzerinde Hayber dağları bölgesinde bir kısım geçitler bulunmaktadır; biri Bengeş'ten gelir; biri Negar istikametinde ve diğeri de Fermül üzerinden gelmektedir...

Hindistan seferlerim sırasında çoğunlukla bu geçitler üzerinden giderdim. Bir seferinde, Sultan İbrahim'i (Lûdî) yenip Hindistan'ı aldığım zaman

⁴⁰ S. Frederick Starr, *Kayıp Aydınlanma*, çev. Yusuf Selman İnanç (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 75.

⁴¹ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşîdî*, çev. Osman Karatay (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), 373.

Nîlâb geçidini gemiyle aştım. Nîlâb geçidinin dışında Sind suyu üzerinde hiçbir yerinde gemisiz geçit yoktur.

Dinkût geçidini kullananlar Bengiş istikametinde gelirler. Çûpâre geçidi üzerinden hareket edenler Fermûl üzerinden devam ederlerse Gazne'ye, Deşt üzerinden devam ederlerse Kandahar'a gitmiş olurlar."⁴²

Kısa olarak aktarmaya çalıştığımız Kâbil çevresinin, geçitlerinin önemini de görmüş olduk. Anlatımlar içerisinden Bâbü'r'ün Kâbil hakkında veya en azından çevresi hakkında yazmış olduğu bilgilerin orayı aldıktan hemen sonra yazdığı bilgiler olmadığını görmekteyiz. Bâbü'r, Hindistan seferleri sırasında Kâbil'de kullandığı geçitten de bahsetmesi bunun en açık delilidir.

5.3. Kâbil'in İklimi

Bâbü'r Kâbil'in iklimini şu şekilde anlatmıştır: "Kâbil'de sıcak ve soğuk bölgeleri birbirine yakındır. Kâbil'den bir günlük yola devam edilirse hiçbir mevsimde kar yağmayan bir bölgeye ulaşılabilirdiği gibi, aşağı yukarı iki saat süren yoldan sonra da karı her mevsim olan bir yere de ulaşılabilir. Yalnızca ara sıra, karı eritecek kadar sıcak bir yaz olur."⁴³ Bâbü'r Kâbil'e olan hayranlığının bir sebebini de şu güzel cümlelerde anlatmıştır: "Fevkalade güzel bir havası vardır; dünya üzerinde Kâbil gibi havalı başka bir yer var mıdır bilinmez. Yaz ayında geceleri örtü olmadan yatılamaz. Kış ayında, gerçi kar genellikle çoktur, ama fazlaca soğuk havası yoktur. Semerkant ve Tebriz de iyi havasıyla meşhurdur, ama soğuğu fazladır."⁴⁴ Bundan dolayı Bâbü'r Kâbil'de eğlence ve dinlenmeler için bahçeler yaptırmış ve öldükten sonra bu bahçelerinden birinde gömülmeyi vasiyet etmiştir.

5.4. Kâbil'de Meyveler ve Tarım

Afganistan'ın günümüzde ekonomisi tarıma dayalı bir ekonomidir. Fakat kullanılabilen arazi miktarı çok azdır. Sulanabilir arazi oranı ancak %12'dir. Günümüzde buğday ülkenin en önemli besin ürünüdür. Bunun yanı sıra üzüm, karpuz ve çeşitli meyve ve sebzeler de yetiştirilir. Toprakların ancak onda biri kullanılabilmektedir. Bunun sebebi elverişsiz iklim şartlarıdır. Bölgede dikkat çeken bir üretim alanı da uyuşturucudur. Afganistan %90 civarında yaptığı üretim ile dünyada uyuşturucu üreten ülkeler içerisinde birinci sıradadır.⁴⁵ Bir dönem içki, macun gibi bir kısım uyuş-

⁴² Bâbü'rname: 130a-131a.

⁴³ Bâbü'rname: 129b.

⁴⁴ Bâbü'rname: 129b-130a.

⁴⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, *Afganistan Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Tatav Yayınları, 2002), 34.

turucu kullanması ile meşhur Bâbü'r'ün Afganistan'da üretilen haşhaştan bahsetmemiş olması bir yönüyle dikkat çekicidir. O dönemde bu üretim bugünkü kadar yüksek revaçta mıydı?

Bâbü'r tanıttığı her şehirde yaptığı gibi Kâbil'i tanıtırken de meyvelerinden bahsetmeyi ihmal etmemiştir: “Sıcak iklimin ve soğuk iklimin meyveleri Kâbil'e bağlı olan bölgelerde fazlaca ve birbirine yakın mesafededir. Kâbil'de ve Kâbil'in köylerinde soğuk iklim meyvelerinden üzüm, nar, kayısı, elma, ayva, armut, şeftali, erik, hünnap, badem ve ceviz çoktur. Ben vişne fidanını getirtip dikmelerini sağladım; vişneleri iyi oldu ve hâlâ da gelişmekteydi. Sıcak iklimin meyvelerinden portakal, turunç, emluk ve şeker kamışı Lemgan'dan getirilir. Şeker kamışı da getirtip ektirmiştım. Çilgûze'yi (bir tür fıstık) Nicrav bölgesinden temin ederler.

Kâbil'in çevresindeki dağlık bölgelerden çokça bal gelir. Arı kovanları çoktur. Sadece Gazne yönündeki dağlık bölgeden bal gelmez. Kâbil bölgesinin rivâcî (lârivac) iyi olur. Ayva ve erik meyvesi de iyidir; bâdrengi'de iyidir.

Ab-ı Engûr olarak isimlendirdiği bir tür üzüm vardır, üzümü çok iyidir ve ondan sert şarap üretirler...

Ekini iyi değildir. İyi sayılan ziraatı bire on dört veya on beştir. İyi kavun da yetişmez. Şayet tohum Horasan'dan gelirse çoğunlukla iyi olur.”⁴⁶

Bâbü'r Şah Kâbil'i tanıtırken ne kadar ince detaylara yer verdiğini şu cümlelerinde görmekteyiz: “Etrafında dört güzel çayır bulunur. Kuzey doğusunda Song-Kurgan çayırı vardır; Kâbil'den yaklaşık iki kürûh⁴⁷ uzaktadır ve iyi bir çayırdır, otu ata iyi gelir, sineği az olur. Kuzeybatısında Çâlâk çayırı vardır; Kâbil'den bir kürûh uzakta ve geniş bir çayırdır, yazın sineği atı rahatsız eder. Batısında Divrîn çayırı mevcuttur; burada iki çayır mevcut ise de aynı tepe çayırlarıdır.

Bir de Kuş-Nâdir çayırı vardır ve bunlarla beş çayır olmaktadır. Bu son iki çayır Kâbil'den birer şer'⁴⁸ uzaklıktadır; çayır küçüktür, ama otu ata çok iyidir ve sinek bulunmaz, Kâbil'in çayırları içerisinde bu çayırların benzeri yoktur. Doğusunda Siyâh-Seng çayırı bulunur; Cermgerler kapısıyla bu çayırın orta yerinde Kutluk-Kadem'in kabri bulunuyor; yaz ayında çok fazla sinek olduğunda bu çayıra çok rağbet edilmez. Bir de bu çayırın bitişiğinde

⁴⁶ Bâbü'rname: 129b.

⁴⁷ Kürûh: 4000 kadem (= 1 mil) uzunluğundaki mesafe ölçüsüne Hindistanlılarca verilen isim. Arat, *Baburnâme (Vekayi)*, 691.

⁴⁸ Şer'i: Arapça kökenli bir uzunluk ölçüsünün ismidir. Walter Hinz'a göre şer'i “mil. = 4000 şer'i arşın = 1/3 fersah = yaklaşık 2 km'dir” şeklindedir. Seda Kavallı, “Babur-Nâme'deki Mesafe ve Uzunluk Birimleri”, *Academic Platform Journal of Islamic Research* 4/2 (2020/2), 212-230.

Kemerî çayırı bulunmaktadır; onunla beraber Kâbil'in çevresinde altı çayır bulunmaktadır, ama bunlar içerisinde dört tanesi meşhurdur.”⁴⁹

Bâbü, Kâbil'in bazı bölgelerinde portakal, turunç ve pirincin çok olduğundan da bahseder.⁵⁰ Bir kısım bölgelerde bu daha da fazladır: “pirinç tarlaları çoktur. Yolsuz yerden yürünmez... Üzüm de burada olur. Üzümün hepsi bağların üstündedir. Dere-i Nûr şarabı Lemganat'ta meşhurdur. Erre-taş ve suhan-taş dedikleri iki çeşit şarapları mevcuttur... Yukarıdaki dere-lerde limon yetişir...”⁵¹ Bâbü'nün Kâbil içki meclisleri meşhurdur. Kâbil'den bahsettiği birçok yerde içkiden de bahsetmeden geçmemiştir.

5.5. Kâbil'deki Kavimler ve Diller

Avrasya coğrafyasının merkezi konumunda olan Afganistan, tarih içerisinde farklı güçlerin istilasını görmüş bundan dolayı çeşitli etnik unsurlar ve kültürler ülkede etkili olmuştur. Bu durum yani farklı etnik, kültürel ve dini çeşitliliğe sahip olması Afganistan'ın millet olmayı başaramamasını getirmiştir.⁵² Bunun en güzel ispatı Afganistan'da Afgan kelimesi ile isimlendirilen bir kabile ya da topluluk bulunmamaktadır. Afgan denilince ülke içerisinde en yüksek nüfusa sahip olan Peştunlar anlaşılmaktadır.⁵³ Bâbü bu durumu hatıratında şu şekilde anlatmıştır:

“Kâbil vilayetinde çeşitli kavimler bulunmaktadır; dere ve ova bölgelerinde Türkler, Aymaklar ve Araplar; şehir ve bir kısım köylerde Sartlar; diğer bir kısım köylerde ve vilayetlerindeyse Peşâî, Perâcî, Tâcîk, Berekî ve Afganlar; Gazne'nin dağlık bölgelerinde de Hezâre ve Nekderiler oturur. Hezâre ve Nekderiler içerisindeki bir kısım kabileler Moğulca konuşmaktalar. Kuzeydoğusu Kettûr ve Gebrek gibi dağların bulunduğu arazi Kâfiristan, güneyiye Afganistan'dır.

Kâbil'de on bir on iki dil konuşulmaktadır: Arapça, Farsça, Türkçe, Moğulca, Hindce, Afganca, Peşâîce, Perâcîce, Berekîce ve Lemganca. Vilayetlerin hiçbirinde bu kadar çeşitli kavmin olduğu ve bu kadar çeşitli dilin varlığı görülmemiştir.”⁵⁴ Bâbü döneminde Afganistan'daki etnik çeşitliliğin en belirgin olduğu yer Kâbil olmalıdır. Bu etnik çeşitlilik dil ve lehçelerin de farklılaşmasına yol açmıştır. Bir millet birliğinin olmaması dil birliğini de sağlamakta zorlanmıştır. Günümüzde dahi bu durumun devam ettiğini söyleyebiliriz. Günümüzde Afganistan'da en 20 farklı dil konuşul-

⁴⁹ Bâbü'nâme: 130a.

⁵⁰ Bâbü'nâme: 134a.

⁵¹ Bâbü'nâme: 133b.

⁵² Mustafa Güler, “Afganistan”, *Kara Kuvvetleri Dergisi* 9 (Ocak 2004), 20.

⁵³ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan* (İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2001), 40.

⁵⁴ Bâbü'nâme: 131a-131b.

maktadır. 1965 Afgan Anayasasına göre resmi dil Darice ve Peştuca olarak kabul edilmiştir.⁵⁵ Bir yönden bu kadar çeşitli dilin konuşulmasının sebebi ülkede bir bütünlüğün olmaması iken bir diğer açıdan da bu kadar çeşitli dilin konuşulduğu bir vilayetin kültürel seviyenin iyi durumda olduğunu düşünmek yanlış olur mu! Şeklinde sorulabilir. Aynı zamanda bu kadar farklı toplulukların bir arada yaşaması da bu vilayetin bu kadar topluluğun birlikte yaşamasını sağlayacak bir kısım seçkin özelliklere sahip olduğunu da akla getirmektedir.

Bâbü'r'ün Kâbil hakkında anlattıkları bunlarla sınırlı değil tabik ki! Aynı zamanda büyük bir vilayet olan Kâbil'e bağlı yerlerin tanıtımını yapmadan da geçmemiştir. Kâbil'in on dört tümeni⁵⁶ olduğundan bahseder ve tek tek hepsinin öne çıkan özelliklerinden bahsetmeden geçmez. Bu bölgelerin coğrafi yapısından yetişen meyvesine kadar belirgin özelliklerin hepsi sayılmıştır.⁵⁷ Bâbü'r Kâbil'e bağlı köylerden ve yine bu köyler içinde bir kısım özellikleriyle öne çıkanları özellikleriyle anlatmıştır. Örneğin: "Bu köylerin arasında Istalif ve Istergaç'a benzeyen başka bir köy daha bulunmaz. Uluğ Bey Mirza bu köylere Horasan ve Semerkand ismini vermiş."⁵⁸ Bâbü'r bu köylere hayran olmuştur. Özellikle de Istalif'e! Bu köyün merkezinde bir çay akmaktadır ve her iki tarafında yemyeşil bahçeler vardır. Evlerin karşısına dar bir geçide bakan bir plato üstüne Bâbü'r bir bahçe yaptırmıştır. Buradaki bitkilerin hala Bâbü'r'ün diktiği bitkiler olduğu söylenmiştir.⁵⁹ Bâbü'r bu bölgeleri tanıtırken bu bölgelerdeki halkların bir takım halk inançlarından bahsetmeden geçmemiştir. Bölgedeki isim verilen çeşmelere ve bu çeşmelere verilen isimlerin sebeplerine kadar anlatmayı ihmal etmemiştir.⁶⁰

Bâbü'r'ün belki de Kâbil kadar ayrıntılı bahsettiği bir başka yerleşim yeri yoktur. Kâbil'in dağlarından bahsederken her dağda yetişen ayrı otlardan ve bu otların özelliklerinden ayrı ayrı bahsetmiştir. Bir örnek verecek olursak: "Nicrav, Lemganat, Becûr ve Sevâd dağları yoğun çam, çilgûze, meşe, zeytin ve sakız ağaçlarıyla doludur. Otu diğer dağlardaki ota benzemez; otun çok ve boyunun yüksek olması işe yaramamaktadır; ata ve koyuna iyi gelmemekte..."⁶¹

Ayrıca bu dağların her birinde ayrı ayrı yaşayan hayvanları da verme-

⁵⁵ İngiltere Savunma Bakanlığı (MOD), *Afghanistan Cultural Appreciation Booklet* (Ocak 2007), 19.

⁵⁶ Tümen kelimesi burada idari yönetimde büyük vilayetlere bağlı küçük vilayetleri gösteren bir terim olarak kullanılmıştır. Bâbü'rname'de farklı kullanımları için bkz: Arat, *Baburnâme (Vekayi)*, 727.

⁵⁷ Bâbü'rname: 131b, 132a, 132b, 133a, 133b, 134a, 134b, 135a, 135b, 136a, 136b, 137a, 137b.

⁵⁸ Bâbü'rname: 1136a-136b.

⁵⁹ Roux, 224.

⁶⁰ Bâbü'rname: 137a.

⁶¹ Bâbü'rname: 140b. Dağlar ve özellikleri hakkında ayrıca: 141a, 141b, 142a.

den geçmemiştir. Örneğin: “Bu dağlarda Hindistan’ın kuş çeşitleri ve çeşitli hayvanları çok bulunmaktadır. Papağan, şârek, tavus, lûce (nûha), maymun, nilgâv, kûtehpây ve bunların dışında da farklı çeşitlerde kuş ve hayvanlar bulunmaktadır ki, Hindistan bölgesinde dahi bu hayvanlar bilinmemektedir.”⁶²

Bâbü, Kâbil için en ince ayrıntısına kadar denilebilecek bilgiler vermiştir. Sadece dağlardaki otlardan hayvanlardan bahsetmemiş, bölge halkının kışın kar döneminde yaktığı odunlardan ve bu odunların yakacak olarak tercih edilmesinden dahi bahsetmiştir: “Gerçi Kâbil’de kar kışın çok düşer; ama iyi odunları mevcuttur ve yakınında yer alır. Bir gün içerisinde gidip getirilebilmektedir. Odunları sakız ağacı, meşe, acıbadem ve karkandır. Bunlar içerisinde en iyi ağacı sakız ağacıdır; parlayarak yanmakta, dumanın kokusu iyidir, sıcaklığı süreklidir; yaş olsa dahi yanmaktadır. Meşe de iyi odundur. Gerçi biraz ağır yanar, ama iyi yanar ve sıcaklığı süreklidir. Meşe ağacının acayip bir özelliği vardır; yeşil olan yapraklarının dallarına ateş konulursa, acayip bir çıtırtıyla yanmaktadır. Ucundan başlayarak sonuna kadar çıtırtıdayarak ve aniden yanar. Ağacın bu şekilde yanması güzel bir eğlence olmaktadır...”⁶³

Bâbü, bölgedeki av hayvanlarından bahseder. Bu av hayvanları içerisinde bazı bölgelerde özellikle kuş avının ve balık avının çok olduğundan bahseder. Halkın av için kullandığı tekniklerden dahi bahsetmiştir. Örneğin halkın kuşları avlamak için kullandığı metodun bu bölgeye mahsus bir teknik olduğunu söyler ve bu tekniği şu şekilde anlatır: “Uzunluğu bir ok atımı olan ince bir ipi bükerekler. İpin bir tarafına ok, diğer tarafına da daldan yapılan bir halka bağlanır. Kalınlığı bilek kadar ve uzunluğu bir karış olan bir ağaç alırlar. Bu ip son kısma gelinceye dek, okun bağlı bulunduğu uç kısmından başlamak şartıyla ağaca sarılır. İp bu biçimde tamamıyla sarılmasından sonra halkayı bağlamış olurlar. Daha sonrasında kalınlığı bilek kadar olan bu ağaç ipin içinden çekilir. İp sarılmış bir biçimde ve içi boş şekilde durur. Halka elde tutulur, ok gelmekte olan kuşun önüne atılır. Kanat veya boyun kısmına değince, kuş ipe sarılmış olarak düşer. Bârân ahalisinin hepsi bu yolla çok kuş tutar.”⁶⁴ Ayrıca Bâbü bölge halkının balık av sırasında kullandığı teknikleri de ayrıntısına kadar anlatmıştır.⁶⁵

5.6. Kâbil’de İlim Adamı

Bâbü Kâbil de çok etkilendiği bir alimden bahsetmiştir:

⁶² Bâbü: 141a.

⁶³ Bâbü: 141b.

⁶⁴ Bâbü: 142b.

⁶⁵ Bâbü: 143a, 143b, 144a.

“Mollazâde Molla Osman: Kâbil tümenlerinden olan Lûhûger tümeninin Çarh isimli köyündendir. Uluğ Bey Mirza döneminde, daha on dört yaşında ders vermeye başladığından ona Molla Mâderzâd (“anadan doğma alim”) derlermiş...”⁶⁶ Bâbü'r Kâbil’de daha fazla ilim adamından bahsetmemiştir. Günümüze kadar Kâbil, diğer bir kısım İslam merkezleri gibi ilim adamı hususunda ünlü olmamıştır. Kâbil daha çok ticaret merkezi olmakla ve tarih boyunca uğradığı istilalarla ismini duyurmuştur.

Bu bölümde Bâbü'r’ün Kâbil’de iken icat ettiği Baburî⁶⁷ yazısından da bahsetmek gerekir: “Bu zamanlarda Baburî yazısını icat ettim.”⁶⁸ Aslında bu durum Bâbü'r’ün okuma yazma hususunda ne kadar hassas olduğunun bir delili sayılabilir. Yeni bir yazı icat etmek, bulmak çok kolay değildir.

5.7. Bâbü'r’ün Kâbil’e Hayranlığı

Aslında Bâbü'r Kâbil hakkında yer yer güzel şeylerden bahsetmiş olsa da bunlar içerisinde en etkilendiği yeri kendisi şu şekilde anlatmaktadır: “... Baharları Bârân yaylası, Çaçtûbe çölü ve Gülbahar yamacı çok hoş olmaktadır. Yeşil çevresi, Kâbil vilayetinin diğer bölgelerine göre daha iyidir.

Çok çeşitli laleler açmaktadır. Bir defasında çevredeki lale çeşitlerini saymalarını söyledim; otuz dört farklı lale sayıldı.

Bu yerlerin anlatımında bir beyit söylenmişti:

Kâbil, özellikle Bârân yaylası ve Gülbahar, bahar mevsimi gelince yeşillik ve çiçeklerin çoğluğuyla cennete döner.

Gezmeye geldiğimizde de şu gazeli bitirdim:

*Gönlüm, gül goncası gibi, tabaka tabaka kandır;
Yüz bin bahar olsa bile, açılması imkansızdır.*

Gerçekten de bahar aylarında dolaşmak, kuşları salmak ve kuş avı için -Kâbil ve Gazne vilayetinin anlatılmasında kısaca söylendiği gibi- buralar gibi iyi yer azdır.”⁶⁹

Bâbü'r Semerkand, Buhara, Herat gibi birçok vilayet hakkında övgü dolu sözlerle anlatmış olsa da bu şehirlerin hiçbirinden Kâbil’den bahsettiği kadar bahsetmemiştir. Kâbil’in coğrafi konumunun, yollarının, halklarının birçok özelliğinden bahsetmiş olmasına rağmen; bahsettiği diğer vilayet-

⁶⁶ Bâbü'rname: 178a.

⁶⁷ Baburî yazısı: Bâbü'r’ün 1504-1505 yıllarında Kâbil’de icat ettiği, ayrı ayrı şekilleri ve kuralları olan, son defa cemaziyelahirinin 17. ve 18. günlerinde çocukları Hümayun ile Kâmrân’a Hindistan müfredatı ve kıtalar ile mektup örneklerinin gönderildiğinden söz edilmiş olan bu alfabenin ne olduğu bugüne kadar bilinmemektedir. Bâbü'r’ün meclisinden birinin bunu hemen okuyup kurallarını saptaması ve bazı şeyler yazabilmesinden bu yazının büsbütün yeni bir şey olmayıp o bölgede tanınan alfabelerden biriyle yakın ilişkide olması ihtimali düşünülebilir.

⁶⁸ Bâbü'rname: 144b.

⁶⁹ Bâbü'rname: 202a, 202b.

lerin ya bir ya da birkaç öne çıkan özelliğiyle övmüştür. Bunun temel sebebini anlamak güç gözükse de Bâbü'ün özellikle Hindistan fethi için Kâbil'i merkez olarak kullanmış olması ve birçok fethin bu bölgeden yapılmış olması Bâbü'ün gözünde Kâbil'in farklı bir yere sahip olmasında en önemli etken gibi gözükmektedir.

Bâbü'ün evlilikleri Kâbil'den önce ve sonra şeklinde iki bölüme ayrılabilir. Kâbil'e gelmeden önce bir evliliği olmuştur. Fakat bu evliliği uzun sürmemiş boşanma ile neticelenmiştir. Bu evlilikten doğan çocuğu kırkı dolmadan ölmüştü. Geri kalan evlilikleri ise Kâbil ve Hindistan'da gerçekleşmiştir.⁷⁰

Bâbü'ün ilk çocukları Kâbil'de doğmuştur: “Bu yılın sonlarına doğru, Salı gecesi, zilkade ayının dördünde ve güneş Hût burcundayken, Kâbil erkinde Humayun doğdu (6 Mart 1508).”⁷¹ Hümayun'un doğması Bâbü için büyük bir sevinç kaynağı olmuştur. Bâbü'ün Padişah olarak çağrılmasını istemesinin de bu doğumdan sonra olduğu rivayet edilmiştir. Daha önce Bâbü'e Mirza lakabı verilmiş iken Hümayun'un doğduğu yıl kendisini Padişah Bâbü olarak çağırtmıştır.⁷²

Bâbü diğer çocuğunun doğumunu da şu şekilde anlatmıştır: “Gün Cuma, ayın sekizi şimdi tüfenk-atıcı olan Şaybak Piyâde ile Derviş Ali Piyâde, Kâbil'den mektuplarla birlikte Hindal'ın doğduğunu haber ettiler. Bu haber Hind'in ele geçirilmesi sırasında geldiği için bu durumu uğurlu sayıp, ona Hindal ismini koydum.”⁷³

Bâbü'ün Kâbil'i ele geçirmeden önce çocuklarının olmadığı rivayetlerde geçmektedir. Bu durumu Gülbeden⁷⁴ şu şekilde anlatmaktadır: “...(Kâbil'i aldığı sırada Bâbü) yirmi üç yaşında idiler. Çocukları hiç yoktu, çocuklarının olmasını çok istiyorlardı... Kâbil'in alınışını Allahu Tealâ kendileri için uğurlu kıldı ki on sekiz çocukları oldu... Muhtasar Kâbil'in fethini Padişah Babam çok uğurlu sayıyordu, çünkü evlatlarının hepsi Kâbil'de doğdular. Yalnız iki beyim istisna...”⁷⁵ Bu on sekiz çocuğun hepsi hayatta kalamadı; bazıları erken yaşta vefat ettiler. Hayatta kalanlar Hümayun, Kâmrân,

⁷⁰ Canan Kuş Büyüktaş, *Bâbü Şah* (İstanbul: Erdem Yayınları, 2018), 55.

⁷¹ Bâbü'nâme: 215a, 215b.

⁷² Hümayunnâme: 7a.

⁷³ Bâbü'nâme: 227a.

⁷⁴ Gülbeden Begüm: Bâbü Şah'ın kızı, annesi Orta Asya süfilerden Zinde Pıl diye bilinen Ahmed-i Câmî'nin soyundan Didâr Begüm'dür. 1523'te Kâbil'de doğmuş, 80 yaşında Agra'da vefat etmiştir (7 Mayıs 1603). Gülbeden Hatun da babası gibi bir hatırat kaleme almış ve adını da Hümayunnâme koymuştur. Hilal Şahin, “Babürlü Sultanı “Gülbeden Begüm””, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3/8 (2016), 1-22.

⁷⁵ Hümayunnâme: 6b.

Askerî, Hindal adlarındaki dört oğlu ile Gülreng, Gülçehre, Gülbeden adlarındaki üç kızıydı.⁷⁶

Bâbü'r'ün Kâbil'den az da olsa şikayetçi olduğu noktalar vardır. Belki de kendi açısından şikâyet olmasa da başkaları tarafından gündeme getirilmiş şikayetler vardır: “Geçen yıl, bin türlü zorluk ve bir sürü dert ile o yöredeki tüm Aymakları alarak Kâbil'e getirmiştik. Kâbil dar bir yerdir. Aymak ve Türklerin hayvanlarına kışla ve yayla bulmak kolay değildir. Göçebe yaşayan halk, kendi seçimlerine bırakıldığında hiçbir zaman Kâbil'i istemeyecek...”⁷⁷

Bâbü'r'ün Kâbil'e verdiği kıymeti anlatan örneklerden bir tanesi de Bâbü'r'ün Hindistan fethi sırasında Kâbil'de bulunan oğluna yazdığı mektupta geçmektedir: “...Sonra, elde edilen bu kadar fetih ve zafer Kâbil'deyken oldu. Kâbil'i uğurlu sayıyor ve onu hassa mülkü yapıyorum. Hiçbiriniz ona tamah etmeyiniz.”⁷⁸ Bâbü'r'ün Kâbil'i kendisi için ayırdığı özel bir yer olduğunu görmekteyiz. Kendisi için burayı bereketli saymıştır. Kâbil'in hassa mülkü olduğunu Bâbü'r bir yerde daha hatırlatmıştır: “Kâbil'i hassa mülkü yaptım ve çocuklardan hiçbirinin ona tamah etmemesini istemiştım...”⁷⁹

Bâbü'r bu hususa değindiği sırada Kâbil hakkında gelen haberlerle ilgili açıklama yaparak Kâbil'in bir anlamda neden hassa mülkü olduğunu da cevaplamıştır: “Kâbil'in bir türlü zapt ve rapt altına alınamadığı yazılmıştı. Sonunda gönül şu kararı aldı: Şayet vilayette yedi sekiz hâkim olursa orası nasıl itaatkar ve sağlam olsun. Bundan dolayı da ablam ve haremeleri Hindistan'a davet ettim. Kâbil'in tüm vilayetlerini ve köylerini hassa mülkü ilan ettim. Hümayun ile Kâmran'a (Mirza) da bu hususu açıklayarak yazdım...”⁸⁰ Bâbü'r aile arasında Kâbil hakimiyeti için yapılan mücadelenin buradaki itaate zarar verdiğinin farkındadır. Hakimiyet mücadelesinin son bulması için iki tedbirden biri ailenin bir kısmını yanına Hindistan'a çağırması, diğeri de Kâbil'in kendisine ait olduğunu orada kalan aile fertlerine haber vermiş olmasıdır.

SONUÇ

Makalede Babür'ün hatıratında önemle bahsettiği şehirlerden biri olan Kâbil hakkında anlatılanlar ele alınmaya çalışılmıştır. Babür'ün en ince ayrıntısına kadar anlattığı Kâbil'in Bâbü'r'ün hayatında nasıl bir yere sahip olduğu görülmüştür.

⁷⁶ Büyüктаş, 55.

⁷⁷ Bâbü'rname: 237b.

⁷⁸ Bâbü'rname: 350a.

⁷⁹ Bâbü'rname: 359a.

⁸⁰ Bâbü'rname: 359b.

Bâbü'r'ün eserleri içerisinde en önemlisi Çağatay Türkçesi ile kaleme aldığı Bâbü'r-nâme adlı eserdir. Bâbü'r bu eserinde sadece hayatı ve anıları ile ilgili değil; aynı zamanda XVI. yüzyıl Asya'sının önemli bir bölümünün bize kadar aktarılmasında önemli bir vazife görmüştür. Yaşadığı hadiseleri tek tek anlatması yönüyle bir hatıratı andıran Bâbü'r-nâme, kendisi hakkında bilgiler verdiği için bir biyografi özelliği taşır. XVI. yüzyıl Türkistan, Hindistan, İran ve Afganistan gibi yerler hakkında detaylı bilgi verdiği için bir tarih kitabı ve Bâbü'r'ün gittiği bölgelerin coğrafyası, toplumlari ve sosyo-ekonomisi hakkında bilgiler vermesi bakımından da bir tarihi coğrafya kitabı özelliği taşımaktadır.

İsmi kurduğu devletle anılan Bâbü'r, 1494'te babasının ölümü üzerine küçük yaşlardan itibaren ülkenin içindeki birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bâbü'r, Semerkand'da büyük hakan olarak hâkim olan amcasına tabi idi. Bu dönemde ülke taht kavgaları ile çalkalanmaktaydı. Bu iç karışıklıklar Timuruların bölgede güç kaybetmesine sebep oldu. Bunu fırsat bilen Şeybânî Han önderliğinde bulunan Özbekler bu bölgelere hâkim oldular. Bu kavgalardan canını zor kurtaran Bâbü'r kendisine bağlı beylerle birlikte kaçarak 1504'te Kâbil'e yerleşmiştir. Bâbü'r başta Kâbil'i başkent olarak kabul etti. 1507'de kendisini Timuruların en büyük varisi olarak iddia ederek ve padişah unvanını kullanarak bağımsızlığını ilan etti. Devletine düzen vererek idari ve askeri yapıyı güçlendirmiştir. Sahip olduğu bölgeleri beyleri arasında paylaşmıştı. Fakat bu bölgelerin artık onlara yetmediğinin farkına varan Bâbü'r Hindistan içlerine yönelik fetihlere başlamıştır. Delhi'nin ardından Agra'yı ele geçirdikten sonra başkent padişah ile birlikte Agra'ya taşınmış oldu. Fakat Bâbü'r'ün Kâbil'e olan bağı hiçbir zaman kopmamıştır. Bâbü'r, Semerkand için çok mücadele etmiş üç defa Semerkand tahtına oturmuş olmasına rağmen burayı tekrar kaybetmiştir. Kâbil'i ise burada oturmuyor olmasını hiç önemsemeden buranın kendisine ait olduğunu Kâbil'de kalan ailesine bildirmiştir. Kâbil'e geldikten sonra birçok işinin doğru gittiğini, değişik bölgelerde fetihlerin başladığını, çocuklarının olduğu gibi bir kısım sebeplerden dolayı Kâbil'i kendisi için uğurlu bir yer saymıştır. Bâbü'r iki şehir için özel olduğundan hatta kutsallık atfedecek kadar önemle bahsetmiştir. Bu iki şehir Semerkand ve Kâbil'dir. Kâbil'e olan bağlantısını ölürse Kâbil'e gömülmesi vasiyeti açıkça ortaya koymuştur ve öldükten sonra vasiyeti gereği Kâbil'de toprağa verilmiştir.

Bâbü'r hatıratında Kâbil'den geniş geniş bahsetmiştir. Hindistan hakkında da bu kadar geniş ve detay sayılabilecek bilgiler vermiştir. Fakat Kâbil hakkında verdiği bilgilerin altında buraya olan sevgisi etkili olmuştur. Kâbil'in ihtişamlı bir şehir olması için gayret etmiş, hatta birçok bahçeler

yaptırmıştır. Bâbürnâme’de sosyo-kültürel açıdan, Fergana, Kâbil ve Hindistan bölgelerinin özelliklerinden bahsedilmektedir. Buna göre Fergana, Kâbil ve Hindistan’a göre ziraat hususunda, Kâbil ise, diğer bölgelere oranla hayvancılık ve ticaretle gelişmiştir. Zira bölgede ipek yolunun da varlığı ve birçok tüccarın buraya ticari faaliyetler için gelmesi bölge içerisinde büyük hareketliliğin yaşanmasına sebep olmuştur.

Bâbür açısından Kâbil’in taşıdığı büyük bir anlam vardı: Ticaret ve buluşma merkezi. Kâbil’e gelen birçok insan sadece bir kısım ihtiyaçlarını gidermek için kısa süreliğine bir araya gelen topluluklar idi. Bu yönüyle de Bâbür için Kâbil’in ayrı bir yeri vardı.

Coğrafi yönden de Kâbil’i iyi kullanan Bâbür, Kâbil’in alınışından sonra yönünü Hindistan’a çevirmiştir. Merkez olarak Kâbil’i kullanmış bazen iç çekişmelerden dolayı bazen de Kâbil’e duyduğu özlemden Kâbil’e dönmüş veya dönmeyi arzu etmiştir. Kâbil’e dönemezse dahi buranın kendisine has bir yer olduğunu ölünceye kadar kendisine ait olduğunu ailesine bildirmiştir. Zaten hastalığı döneminde öldüğünde Kâbil’de kendi yaptırdığı bahçede defnedilmek istediğini vasiyet etmiştir. Bu vasiyeti daha sonra yerine getirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Agacanova, Sergey Grigoreviç. *Selçuklular*. çev. Ekber N. Necef – A. R. Annaberdiyev. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.
- Ahmetbeyoğlu, Ali. *Afganistan Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Tatav Yayınları, 2002.
- Akün, Ömer Faruk. “Bâbürnâme”. *Türkiye Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*. 4/404-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Avcı, Mesut. “Bâbürnâme’de Hindistan Örneğiyle Şehir Tarihçiliği” *Kilis Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020/1), 601-626.
- Babur, Zahraddin Muhammad. *Baburnama. Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan’s Persian Translation, Turkish Transcription, Persian Edition and English Translation by W.M. Thackston, Jr., Sources of Oriental Languages – Literatures 18, Edited by Şinasi Tekin and Gönül Alpay Tekin, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations. London: Harvard University, 1993.*
- Babur, Gazi Zahiraddin Muhammed. *Baburname*. çev. Reşit Rahmeti Arat. İstanbul: Kocabalçı Yayınevi, 2005.
- Barthold, Wilhelm. “Çağatay”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1945. 4/266-270.

- Bayur, Y. Hikmet. *Hindistan Tarihi I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Beveridge, Annette. *The Babar-Nama. Being The Autobiography of the Emperor Babar, the Founder of the Moghul Dynasty in India, Written in Chaghatay Turkish; now Reproduced in Facsimile Form a Manuscript Belonging to the Late Sir Salar Jang of Haydarabad, and Edited with a Preface and Indexes*, Printed for: The Trustees of the, "E. J. W. Gibb Memorial" and Published by Messrs. Luzac and Co., LTD., 46, Great Russell Street. London: W.C.r., 1971.
- Büyüктаş, Canan Kuş. *Bâbüür Şah*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2018.
- Birûnî, Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. *Kıymetli Taşlar ve Metaller Kitabı (el-Cemâhir fi Ma'rifeti'i-Cevâhir)*. çev. Emine Sonnur Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.Baskı, 2020.
- Birûnî, Ebu Reyhân Muhammed b. Ahmed, *Tahkîku Mâ Li'l-Hind Birûnî'nin Gözüyle Hindistan*. çev. Kıvamedddin Burslan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 2018.
- Duğlat, Mirza Haydar. *Tarih-i Reşidî*. çev. Osman Karatay. İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.
- Grenard, Fernand. *Babur*. çev. Orhan Yüksel. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Gülbeden. *Hümayunnâme*. çev. Abdürrab Yelgar. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Güler, Mustafa. "Afganistan". *Kara Kuvvetleri Dergisi*. (9/2004). 20.
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed. *İbn Battûta Seyahatnamesi*. çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2000.
- İbu'l-Esîr, Ali b. Muhammed b. Abdilkerim el-Cezerî eş-Şeybânî Ebu'l-Fida. *İslam Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*. çev. Heyet İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2016.
- İngiltere Savunma Bakanlığı (MOD). *Afghanistan Cultural Appreciation Booklet* (Ocak 2007). https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/16870/afghanistan_cultural_appreciation_booklet.pdf. Erişim: 01 Ağustos 2021.
- İzgi, Özkan. *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Kavallı, Seda. "Babur-Nâme'deki Mesafe ve Uzunluk Birimleri". *Academic Platform Journal of Islamic Research*. 4/2 (2020/2), 212-230.
- Kavas, Ahmet. "Kâbil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları: 2001. 24/28-29.
- Köprülü, M. Fuad. "Babur". *İslam Ansiklopedisi*. 2/180-187. Eskişehir: M.E.B Devlet Kitapları: 2001.

- Muhammediyev, Otabek. "Bobur". *Orta Asr Shark Allomalari Ensiklopediyasi*. Samarkand: İmom Buhoriy Halkaro Markazi Yay., 2016.
- El-Mukaddesî, Muhammed b. Ahmed. *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsım)*. Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Oğuz, Esedullah. *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2001.
- Roux, Jean-Paul. *Büyük Moğolların Tarihi Babur*. çev. Lale Arslan-Özcan. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2008.
- Starr, S. Frederick. *Kayıp Aydınlanma*. çev. Yusuf Selman İnanç. İstanbul: Kronik Kitap, 2. Baskı, 2019.
- Sivrioğlu, Töre - Türkoğlu, Ahmad Jawid. *Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları 2017.
- Şahin, Hilal. "Babürlü Sultanı "Gülbeden Begüm"". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 3/8 (2016). 1-22.
- Tarzi, Abdulvehhab. "Kâbil". *İslam Ansiklopedisi*. Eskişehir: M.E.B Devlet Kitapları, 2001. 6/16-18.
- Türkoğlu, İsmail. "Şeybânî Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/43-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2102.
- Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 6. Baskı, 2007.
- Yazıcı, Orhan. *Afganistan'ın Kuruluşu*. Malatya: Mengüceli Yayınları, 2011.